

**BİR OSMANLI MÜFESSİRİ:
ABDÜLMECİD b. eş-ŞEYH NASÛH b. İSRÂÎL (ö.973/1565) VE
ESERLERİ**

Muammer ERBAŞ*

ÖZET

Babası Zeyniyye tarîkati postnişini olan Abdulmecîd Efendi'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. O, yetiştiği tasavvufî kültür içinde İslâmî ilimlerin farklı alanlarıyla ilgilenmiş ve başta tefsir olmak üzere hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf vb. sahalarda çok sayıda eser kaleme almıştır. Benimsemiş olduğu tasavvufî yöneliş onun ilmî anlayışına ve eserlerine de yansımıştır. Nitekim çok sayıda eser kaleme aldığı tefsir sahasındaki eserleri işârî tefsir anlayışına örnek teşkil edecek tarzdadır. İnsan suresi tefsiri hariç tutulacak olursa tefsir sahasında kaleme aldığı eserler, belli konulardaki ayetler bir araya getirilmek suretiyle konulu tefsir metoduna yakın bir tarzda kaleme alınmıştır. Bunun yanı sıra Kur'an ilimlerini ele aldığı eserleri de mevcuttur. Kaleme aldığı eserlerin otuz üçü muhtelif kütüphanelerde mevcut olup, diğer beş eseri ise, sadece kaynaklarda zikredilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tosya, Zeynîlik, tefsir, işârî tefsir, Kur'an ilimleri.

**AN OTTOMAN MUFASSIR:
ABDULMECID b. AL-SHAIKH NASÛH b. ISRAIL AND HIS WORKS
(d. 973/1565)**

ABSTRACT

There is no enough information about the life of Abdulmecid Efendi whose father is sheikh of Zayniyye sufi order. He grown up in the mystical culture and interested in the different Islamic sciences and he also drawn up various books in the disciplines like Quranic commentary, hadis, theology, tasawwuf etc. His mystical understanding did influence his understanding of knowledge and it reflected on his writings. For instance, he has written many books about the Quranic commentary, these all are examples of mystical Quranic commentary. If we except his commentary on Chapter of İnsan/man, his commentary books are thematic studies by gathering Quranic verses in the same topic. Beside this, he has some books in the Quranic sciences. He has thirty-three books in the different libraries. All of them are manuscripts. In addition, sources mention five books of him.

Key Words: Tosya, Zayniyya, tafsir, mystic tafsir, Quranic sciences.

* Yard. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı.

I. HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ:

Tam adı, Abdülmecîd b. eş-Şeyh Nasûh b. İsrâîl (İsrâfîl)¹ et-Tosyevî el-Amâsî er-Rûmî el-Hanefî'dir. Abdülmecîd Efendi (ö.973/1565), başta tefsir olmak üzere farklı İslâmî ilim dallarında çok sayıda eser kaleme almış âlim bir zât olmasına rağmen kaynaklarda hayatı hakkında neredeyse hiçbir bilgi yoktur. İlmî yönüyle ilgili olarak elde edilen bilgiler de, daha ziyade bir tarîkat şeyhi olan babası Şeyh Nasûh Efendi (ö.923/1517) vesilesiyle bize ulaşan bazı verilere dayanmaktadır. Nitekim babasından aldığı tasavvuf kültürü, Abdülmecîd Efendi'nin ilmî yönelişini ve kaleme aldığı eserlerin üslûb ve içeriğini büyük ölçüde belirlemiştir. Bu nedenle biz, bu çalışmamızda öncelikle onun içinde yetiştiği tasavvuf kültürüne temas edecek, ardından da bizzat kendi eserlerinden elde ettiğimiz ipuçları ışığında ilmî şahsiyetini ortaya koymaya çalışacağız.

Abdülmecîd Efendi, babasının postnişini olması hasebiyle tasavvufî bir hareket olan *Zeynîlik anlayışı* içinde yetişmiştir. Daha ziyade üst düzey aydın bir tabakaya hitap eden, bu nedenle de bir aydınlar tarîkatı olarak nitelendirilen Zeyniyye hareketi, Abdülmecîd Efendi'nin dînî ve fikrî alandaki yönelişinin en büyük belirleyicisi olmuştur.²

¹ Dedesinin ismi, bazı kaynaklarda İsrâîl, bazılarında ise İsrâfîl şeklinde geçmektedir. (Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, İstanbul 1951, II, 494; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Dımaşk 1380/1961, XIII, 100) Bu nedenle, Bursalı Mehmed Tahir, onu eserinde iki ayrı yerde farklı şahıslar gibi zikretmiş ve dedesinin ismine nispetle İsrâfîlzâde lakabıyla anıldığını belirtmiştir. (Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333/1914, s. 113, 354)

² Zeynîlik, XV. yüzyılda ortaya çıkışının ardından kısa süre içinde üç kıtaya yayılmış, halkın yanı sıra üst düzey âlim ve yöneticilerin de ilgisini çekmiş, fakat iki asır sonra tahirini yitirmiş bir tasavvuf ekolüdür. İlk defa ortaya çıktığı Herat şehrinden Horasan, Anadolu, Rumeli, Ortadoğu, Hindistan ve Kuzey Afrika'ya yayıldığı tespit edilen bu ekolün bugün izine pek rastlanmamaktadır. (Öngören, Reşat, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler*, İstanbul 2003, s. 9)

Zeynîlik, ana tarîkatlerden biri olmayıp Sühreverdiyye'nin koludur. Adını, kurucusu Zeynüddin Hâfî (ö.838/1435)'den almıştır. Zeynüddin Hâfî, Mâverâünnehir, Horasan, Âzerbeycan, Irak, Şam, Mısır ve Hicâz bölgelerinde çok sayıda hocadan ders görmüş, Nureddin Abdurrahman Mısrî'nin yanında mânevî eğitimini tamamlayarak ondan icâzet almış ve memleketi Horasan'da birçok tekke kurmuştur. Şöhreti daha hayatta iken geniş bir çevreye yayılan Zeynüddin Hâfî, ömrünün sonuna kadar irşâd faaliyetlerini sürdürerek çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Onun tesis ettiği bu tasavvufî oluşum, yetiştirip icâzet

Zeyniyye'nin Anadolu'da tesir alanını genişletmesi ve Rumeli'ye kadar yayılmasında en büyük katkı, Zeynüddin Hâfî'nin talebesi Abdüllatîf Kudsî (ö.856/1452) vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Onun misyonunu temsil eden ve sonrasında devam ettiren kimseler de büyük ölçüde âlimler olmuştur. Nitekim Abdüllatîf Kudsî'den sonra Bursa'da onun makamına sırasıyla şu âlim kimseler oturmuşlardır: Tâcüddîn İbrahim Karamânî (ö.872/1467), Hacı Halîfe (ö.894/1489), Bolulu Çelebi Şeyh Muhyiddin Mehmed (ö.900/1494-95), Şeyh Safiyyüddin Mustafa Halîfe (ö.919/1513), Hocazâde Muslihuddin Efendi (ö.930'lu yıllar/1524-1534), Tosyalı Şeyh Nasûh Efendi (ö.923/1517), Muallimzâde Mustafa Efendi ...

Tarîkate ait bu silsilede adı geçen Şeyh Nasûh Efendi, ilmî birikimi, olgun kişiliği ve edebî şahsiyeti ile dînî sahada bazı eserler kaleme almış önemli bir şahsiyettir.³ O, âlim, âmil, kâmil ve hâfız olmasının yanı sıra hattât ve

verdiği halîfeleri vasıtasıyla başta Horasan olmak üzere, Anadolu, Rumeli ve Hicâz bölgeleri ile Sûriye, Mısır ve Hindistan coğrafyasında geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu tarîkatın en önemli hususiyeti; başta halîfeleri olmak üzere temsilcilerinin büyük ölçüde üst düzey kültür seviyesine sahip kimselerden oluşması ve bu nedenle de bir *aydınlar tarîkati* şeklinde şöhret bulmasıdır. (Öngören, Reşat, *Zeynîler*, s. 11, 14, 16, 17, 27, 83. Zeyniyye tarîkati, dergahı ve kültürü hakkında geniş bilgi için bkz. Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 1990, c. I, s. 83-113; Şemseddin, Mehmed, *Bursa Dergahları -Yâdigâr-ı Şemsî-*, Haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, I-II, s. 365-379)

³ Şeyh Nasûh Efendi, aslen Tosyalıdır. Seyr-i sülûkunu Şeyh Tâcüddin İbrahim Karamânî (ö.872/1467/68) yanında tamamlamıştır. Kendisi, söz konusu Zeyniyye tekkesinde üç yıl (1513-1516) postnişinlik makamında oturduktan sonra yerini halîfesi Muallimzâde Mustafa Efendi (ö.930/1523 veya 933/1527)'ye bırakarak memleketine gitmiş ve orada vefat etmiştir. (Öngören, Reşat, *Zeynîler*, s. 110-111)

Mustafa kara, eserinde Şeyh Nasûh Efendi'nin, Zeyniyye postnişini olmadığını, fakat eserleri ve fikirleriyle bu kültürün yayılmasına hizmet ettiğini ifade etmiştir. (Bkz. Kara Mustafa, a.g.e., s. 110-111) Fakat diğer kaynaklar, bu görüşün doğru olmadığını ortaya koymaktadır.

Bazı kaynaklarda ise, Nasûh Efendi'nin Halvetî olduğu, Safiyyüddin Efendi'nin vefatı (ö.919/1518) üzerine onun yerine şeyhlik makamına oturduğu ve vefatından (924/1518) sonra yerine Boyabatlî Sinan Efendi (ö.976/1568)'nin geçtiği ifade edilmiştir. (Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmiletî's-Şekâik*, Nşr. Abdülkâdir Özcan, İstanbul 1989; c. II, s. 199; Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308/1890, (Tıpkı basım: İngiltere 1971), III, 362; IV, 555. (Buradaki Nasûh Efendi'nin Halvetî olduğu bilgisinin yanlış olduğu, dolayısıyla Boyabatlî Sinan Efendi'nin de esasen Zeyniyye'ye müntesip olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Kissling, H. J., *Einiges über den Zejnîje Orden im Osmanischen Reiche*, *Der Islam*, XXXIX, 1964, s. 172)

şâirdir. *Risâletü'l-Edviyye fî Tarîkati's-Sûfiyye* ile mürid mürşid ilişkisini ve tarîkat âdâbını ele alan *Risâletü'l-Edebiyye* isimli iki eser kaleme almıştır.⁴ Oğlu Abdülmecîd Efendi'nin dînî şahsiyetinin gelişmesinde ve onun ilmî yönelişinde çok önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Babası Zeyniyye tarîkatinin şeyhi olan Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh, tasavvufî kültürün hâkim olduğu böyle bir ortamda büyümüş ve bu anlayışı benimsemiştir. Bu nedenle kendi düşünce yapısında da tasavvufî yön belirleyici olmuştur. Her ne kadar kendisi bu teşekkülün resmî hiyerarşik yapısı içinde postnişinlik makamında bulunmamış olsa da, fikirleri ve bu fikirler doğrultusunda kaleme aldığı eserleri vasıtasıyla Zeyniyye kültürünün Anadolu'ya yayılmasında emeği geçenler arasında onun ismi de zikredilmiştir.⁵

Abdülmecîd Efendi, Amasya'nın Lâdik (Lazkiye) kasabasında doğmuş ve burada yetişmiştir.⁶ Onun gençlik döneminden vefatına kadar olan süre itibarıyla hayatı, büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin her alanda çok güçlü olduğu bir dönem olan Kanuni Devri (1520/1567)'ne denk düşmektedir. Bilindiği üzere bu dönemde Osmanlı, içte toplumsal huzurunu tesis etmiş, dışta ise sınırlarını Viyana önlerine ve Trablusgarb'e kadar taşımıştır. Padişahların ilim adamlarına ve özellikle tarikat ehline gösterdiği yakın ilgi ve destek sayesinde ilim merkezleri ve tarikatler büyük gelişme göstermiştir.⁷ Abdülmecîd Efendi'nin bu elverişli ortam içinde kendisini, bir yandan Zeyniyye kültürü içinde dini yaşamaya, diğer yandan da yine bu anlayışa paralel yönde İslâmî ilimleri tahsile verdiği anlaşılmaktadır.

⁴ Tosyalı Nasûh Efendi hakkında bilgi için bkz. Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 113; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, II, 494; Mecdî Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri, Hadâiku's-Şakâik*, Haz. Abdulkâdir Özcan, İstanbul 1989, I, 424-425, 429, 431; Öngören, Reşat, a.g.e., s. 110-113; Şemseddin, Mehmed, *Bursa Degahları -Yâdigâr-ı Şemsî-*, Hz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, I-II, s. 370; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, XIII, 100.

⁵ Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, c. I, s. 110-111.

⁶ Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 354.

⁷ Doğuştan Günümüze İslam Tarihi, Redaksiyon Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, X, 313-380 (Kanuni Sultan Süleyman Devri); XII, 421 (Osmanlılar'da Din).

Kaynaklarda sûfî meşrep bir zât olan Abdülmecîd Efendi'nin amelî yönden *Hanefî mezheb*inden olduğu ifade edilmektedir.⁸

O, başta tasavvuf ve tefsir olmak üzere birçok ilim dalında eser kaleme alacak düzeyde ilmî birikime sahip bir âlimdir. Buna rağmen kendisinin pek tanınmaması ve eserlerinin de basılmamış olması üzüntü verici bir durumdur. Nitekim bizi, bu çalışmayı yapmaya sevkeden amillerin başında da bu durum gelmektedir.

Abdülmecîd Efendi'nin özellikle tefsir ilmine büyük ilgi duyduğunu görüyoruz. Zira o, bu alanda çok sayıda eser kaleme almıştır. Doğal olarak onun sahip olduğu tasavvufî yöneliş, etkisini bu alanda da göstermiştir. Nitekim çalışmamızın devamında göreceğimiz üzere onun tefsir alanında yaptığı çalışmalar daha ziyade *işârî tefsir* tarzında olmuştur.

Abdülmecîd Efendi, ayrıca *şâir* bir zâttır. Kaynaklarda kendisine nispet edilen ârifâne bir gazeli şöyledir:

Gel ey tâlib ko esmâyı müsemâmâdan haberdâr ol
Sakın olmayasın âmâ muammâdan haberdâr ol
Hicâb-ı isimle olma müsemâmâdan sakın mahcûb
Gider benlik hicâbını bu manadan haberdâr ol
Ne kim var iki âlemde vücûd haktır cümle
Bu remzi anla ey ârif bu îmâdan haberdâr ol
Fenâ câmiyle nûş eden hemîşe nişnî aşkın
Bekâ bezminde şâd olur bu sahbâdan haberdâr ol
Girüp pazar-ı aşk içre bugün derd-i ilâhî ol
Virüp nâzı niyâz iste bu sevdâdan haberdâr ol
Eğer mecnûn-i aşk isen mecîdî hüsn-i Leylâ'ya
Göz ayırma cemâlinden temâşâdan haberdâr ol

Bunun dışında Abdülmecîd Efendi'den manzum bir Pend-i Attar şerhi de nakledilir ki, şu kısım onun matla'ındandır:

Hamdü bîhad ân Hüdâyı pâki râ

⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, c. I, s. 620.

Ânki îman dâd muştî hâki râ
Hamdü bîhad ânâ kim ol müsteân
Virdi iman bir avûc hâke heman

Tosya, geçmişte Amasya'ya, bugün ise Kastamonu iline bağlı bir ilçedir. Kaynaklarda bazen Tosya'ya, bazen Amasya'ya bazen de er-Rûmî şeklinde Anadolu'ya nisbetle anılan Abdülmecîd Efendi'nin, ömrünü büyük ölçüde burada geçirdiği anlaşılmaktadır. Onun vefat yeri olarak, Tosya⁹ ve Amasya¹⁰ olmak üzere iki farklı kayıt bulunmaktadır.

Abdülmecîd Efendi'nin, ölüm tarihi konusunda kaynaklarda farklı tarihlere rastlanmaktadır. Bazıları onun vefatını 887/1482 yılı olarak belirtirken,¹¹ bazılarında bu tarih 960/1552 yılı,¹² bazılarında 973/1565 yılı,¹³ bazılarında ise 996/1588 yılı¹⁴ şeklinde zikredilmektedir. Bunlardan ilki olan 887/1482 her halükarda yanlış olmalıdır. Müellifin, Riyâzu'n-Nâsîhîn isimli eserini 986/1578 yılında yazdığına dair bilgi kaydı¹⁵ dikkate alındığında 996/1588 tarihi daha doğru gözükmeyle birlikte, babası Şeyh Nasûh Efendi'nin vefat tarihi (924/1518) dikkate alındığında, onun vefatıyla ilgili olarak 960/1552 veya 973/1565 tarihinin daha makul olduğu ortaya çıkmaktadır.

II- ESERLERİ

Abdülmecîd Efendi, İslâmî ilimlerin farklı dallarında Arapça ve Türkçe manzum ve mensûr olmak üzere bir çok eser kaleme almıştır. Hayatı hakkında yeterli bilgiye ulaşamadığımızı belirttiğimiz Abdülmecîd Efendi'yi daha iyi tanımamız eserleri vasıtasıyla mümkün, hatta belki de daha isâbetli olacaktır. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde onun eserlerini inceleyeceğiz.

⁹ Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 113; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 620.

¹⁰ Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 354.

¹¹ Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 354.

¹² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 620.

¹³ Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 113.

¹⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zünûn*, İstanbul 1364/1945, I, 90; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, V, 171.

¹⁵ Brockelmann, Carl, *GAL, Suppl.: Geschichte der Arabischen Literatur, Supplementband*, Leiden 1937-1939, II, 660..

Burada, müellifin önce Kur'an ve tefsir ilimleri bağlamında yazdığı eserleri ele alacağız. Bunun nedeni yazarımızın öncelikli ilgi alanını bunların teşkil etmesi, aynı alanda çalışan bizlerin de yazarımıza daha ziyade bu yönüyle ilgi duymamız ve onun Kur'an ve tefsir ilimleriyle ilgili eserlerini bizzat temin etmiş olmamızdır. Dolayısıyla çalışmamızda onun bu alana ait eserlerini bizzat muhtevalarını gözden geçirerek, diğer eserlerini ise sadece isimlerini belirtip kaynaklarda haklarında verilen bilgileri nakletmekle yetinmek suretiyle tanıtacağız.

A. Kur'an İlimleri Ve Tefsir Alanındaki Eserleri:

1. Tefsîru Sûrati'l-İnsân:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, No: 1019'da şu şekilde kayıtlıdır: Varak 95-97, (98-107), satır 13, nesih hattı.

Başı: الحمد لله المتفرد بالفرديّة الله الحمد لله المتوحد بالوحدانيّة الله...

Sonu: وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا نصب بفعل يفسره يعني أوعِدْ أو عذب

الظالمين عذابا أليما.

Ferağ kaydı (ketebe): Yok.

Müellif hattıyla Arapça olarak kaleme alınmış bir tefsirdir.

Eserin başında ilk varakta vahdet-i vücûd anlayışına vurgu yapılan tasavvufî içerikli biri Arapça, diğeri Türkçe iki şiir mevcuttur.

Tefsire besmele ile başlanmış, âyet metinleri dikkat çekecek tarzda farklı renkte yazılmıştır. Gerek âyetler gerekse tefsir metni büyük ölçüde hareketlidir. Metnin kenarında muhtelif tefsirlerden alınmış ilave bilgiler mevcuttur.

Âyetler harf, kelime ve ifadeler şeklinde parçalara ayrılarak ve gerekli görülen yerlerde dilbilgisi ağırlıklı izahlar yapılmak suretiyle klasik tarzda atomcu yöntemle tefsir edilmiştir.

Tefsir, İnsân Sûresi sekizinci ayete kadar (95b-97b arası) bizzat Abdülmecîd Efendi tarafından kaleme alınmış, burada (98a-98b) sekizinci ayetle ilgili el-Vâhidî en-Nisâbûrî (ö.468/1075)'den nakledildiği belirtilen bir

rivayete yer verilmiş, devamı (98b-107a) ise Nizâmüddin en-Nîsâbü'rî (ö.728/1327)'nin 'Garâibü'l-Kur'ân ve Ragâibü'l-Furkân' isimli eserinden aynen alıntılanarak tamamlanmıştır.

2. Risâle fî Tefsîri'l-Âyâti'l-Müteallıka bi't-Temsîl:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa Bölümü, No: 272'de şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 1b-98b, str. 17, nesih hattı, 215x155, 150x85mm.

Zahriyyesi: هذه رسالة في تفسير الآيات المتعلقة بالتمثيل جمعها أضعف عباد
الله الجليل عبد المجيد بن الشيخ نصوح بت إسرائيل

Başı: الحمد لله الملك المتعال الذي أنزل على عبده الكتاب وجعله نجوما في
الإنزال...

Sonu: ... فقالوا عند ذلك هي مجنونة تضحك وهي في العذاب. انتهى كلام
الفقيه.

Ferağ kaydı : وقد تمت آيات التمثيل بعون الله الملك الجليل وبلطفه وكرمه
الجميل على يد العبد الضعيف العليل والنحيف الذليل عبد المجيد ابن الشيخ نصوح بن
اسرائيل في تاريخ سنة اثني وسبعين وتسعمائة من الهجرة النبوية في أول شهر رجب
المرجب شهر الله الحرام في يوم الخميس في وقت الضحى فالمأمول من أهل الوفي التجاوز
عن الخلل والخطأ والدعاء بالخير لهذا الفقير حتى ينجيه الله تعالى من النيران يدخله مع
الإخوان إلى دار الجنان آمين يا رب العالمين وصلى الله على سيدنا محمد وآله أجمعين
وصل على جميع الأنبياء والمرسلين وعلى ملائكتك المقربين وعلى أهل طاعتك أجمعين
من أهل السموات وأهل الأرضين

Müellif hattıyla Arapça olarak kaleme alınmış konulu tefsir tarzında bir risâledir. Eserin sonunda, 972/1564 yılında tamamlandığı ifade edilmiştir ki bu tarih, müellifin vefat tarihinden bir yıl öncesini göstermektedir.

Eserde, Kur'an'daki darb-ı misal içeren ayetler bir araya getirilerek tefsir edilmeye çalışılmıştır. Müellif, eserin başında Kur'an'da birçok misal getirilmesinin gerekçe ve faydasını belirtir. Ardından kendisinin "**Biz bu misalleri insanlara veriyoruz, onları ancak bilenler anlayabilir**"¹⁶ ayetini okuduğunda bu konuyla ilgili ayetleri bir araya getirme fikrinin oluştuğunu, bunun sonucunda Kur'an'ın 25 sûresinde toplam 45 ayet tespit ettiğini ve bunları önemli müfessirlerin görüşleri ışığında Kur'an'daki sıraya göre açıklamaya çalıştığını ifade eder.

Metnin kenarında çoğu Keşşaf'tan olmak üzere çeşitli tefsirlerden yapılmış birçok alıntı mevcuttur.

Ayetlerin izahında dil ile ilgili izahlara yer verilir. Dili Arapça olmakla birlikte yer yer Farsça ifadeler rastlanır. Eserde tasavvufî görüş ve rivayetler oldukça yekün tutar. Bu açıdan işârî tefsir mahiyetindedir. Necmeddin Kübra (ö.618/1221) gibi meşhur sûfîlerden bolca alıntı yapılır. Bunun yanı sıra rivayet ve dirayete dair bilgi ve malzeme de mevcuttur. İbn Atıyye (ö.542/1147) ve Nizâmüddin en-Nîsâbü'rî (ö.728/1327) gibi müfessirlerden nakiller mevcuttur.

Bu haliyle eser, müellifin Kur'an'dan belli konudaki ayetleri seçtiği ve bunları bütünlük içinde derinliğine incelediği bir çalışma tarzında olup bu usul, günümüzde konulu tefsir metoduna uygun düşen bir yaklaşımdır. Yazar, aynı usulü diğer bazı eserlerinde de kullanmıştır.

3. el-Hüdâ ve'l-Felâh (el-Vâkı'în fi'l-Kur'ân):

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, No: 1019'da şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 1b-26a, str. 17, nesih hattı, 213x150, 150x80 mm.

Başı: الحمد لله الذي جعل عباده المؤمنين المتقين مخصوصين بالفوز والفلاح
والنجاح والنجاة والمحسنين ...

¹⁶ Ankebût Sûresi 29/43.

... سبحان ربك رب العزة عما يصفون وسلام على المرسلين والحمد لله
رب العالمين.

Ferağ kaydı: في شهر رمضان المبارك في يوم الاثنين في تاريخ سنة ٩٥٦.

Müellif hattıyla Arapça olarak kaleme alınmış, bir önceki eser gibi konulu tefsir tarzında bir risâledir.

Eserin başında, inananlara kurtuluşu müjdeleyen, onlara her türlü nimeti veren, ... Allah'a hamd, mevcûdâtın övüncü, asîlerin şefaathçisi, ... olan Hz. Peygamber'e salât edilir. Müellif, Kur'an'ı okuması esnasında orada "İşte Rab'lerinin yolunda olanlar ve saadete erişenler bunlardır"¹⁷ ayeti gibi bazı ayetlerde Allah'ın bazı kullarını hidayet ve kurtuluşla müjdelediğini gördüğünü, bunun üzerine aynı mealde olan ayetleri bir araya getirmeye çalıştığını, bunun sonucunda da on sûrede yer alan on bir ayete ulaştığını ifade eder.

Eser, müellifin tespit ettiği Allah Teâlâ'nın inanan kullarını hidâyet ve kurtuluş ile müjdelediği bu on bir âyetin ele alınıp, belli bir bütünlük içinde tefsir edildiği bir çalışmadır.¹⁸

Metnin kenarında farklı tefsirlerden yapılmış birçok alıntı mevcuttur.

Gerek eserde, gerekse haşiyesinde çok sayıda tasavvufî görüş ve rivayet mevcuttur. Eser, bu haliyle tasavvuf içerikli bir konulu tefsir çalışması mahiyetindedir.

4. el-Havf ve'l-Huzn:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, No: 1019'da şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 31b-40a, str. 17, nesih hattı, 213x150, 150x80 mm.

¹⁷ Bakara Sûresi 2/5.

¹⁸ Tahir, Bursalı Mehmed, **Osmanlı Müellifleri**, s. 113; Kâtib Çelebi, Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn, İstanbul 1941-43, c. I, s. 880; Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyetü'l-Ârifin**, I, 620; Ömer Rızâ Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifin**, V, 171.

الحمد لله الذي جعل عباده المؤمنين المتقين محفوظين عن الخوف والخذلان
والمحسنين ...

... الحمد وجزاء مصدر لفعل دل عليه الكلام أي جوزوا جزاء بما كانوا
يعلمون من الأعمال الصالحة والأفعال المرضية. مناجات الهنا ومولانا نسألك من فضلك
... وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين.

Ferağ kaydı: Mevcut değil.

Müellif hattıyla Arapça olarak kaleme alınmış konulu tefsir tarzında bir risâledir.

Eserin başında Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salât edildikten sonra müellif, Kur'an'da Allah Teâlâ'nın "... **Onlara kesinlikle hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir**"¹⁹ gibi ayetlerde inanan ihsan sahibi kullar için korku ve hüznün olmadığını ifade ettiğini görünce, aynı hususu ifade eden diğer ayetleri toplamaya karar verdiğini ve bunları sekiz surede on dört ayet olarak tespit ettiğini söyler.

Eser, bu ayetlerin farklı tefsirlerden istifade edilen bilgiler ışığında izah edilmesiyle kaleme alınmış konulu tefsir tarzında bir çalışmadır.²⁰

Tasavvufi bilgi ve görüşler bu eserde de yoğundur. Ayrıca eserin haşiyesinde diğer tefsirlerden yapılan alıntılar mevcuttur.

5. Tezkiratü Uli'l-Elbâb:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, No: 1019'da şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 41-59, str. 17, nesih hattı.

الحمد لله الذي نور قلوب العلماء بأنوار العقل الذي هو أجل النعماء ...

¹⁹ Ahkâf Sûresi 46/13.

²⁰ Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 113; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 620; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, c. I, s. 863.

... وبين اختلاف الليل والصبح معرك يكرّ علينا جيشه بالعجايب..
Sonu:

Ferağ kaydı: Yok.

Müellif hattıyla Arapça olarak kaleme alınmış konulu tefsir tarzında bir risâledir.

Eserin başında Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salât edildikten sonra müellif, Allah'ın "... Ancak akıl sahipleri ibret alırlar"²¹ gibi ayetlerde Kur'an'dan ibret almayı yalnızca akıl sahibi kullarına has kıldığını ifade ettiğini görünce, aynı hususu ifade eden diğer ayetleri toplamaya karar verdiğini ve bunları sekiz surede on iki ayet olarak tespit ettiğini söyler. Bu sekiz sûre şunlardır: Bakara (1), Âl-i İmran (2), Ra'd (1), İbrahim (1), Sâd (2), Zümer (3), Hâmîm (1), Mü'min (1).

Eser, bu ayetlerin farklı tefsirlerden istifade edilen bilgiler ışığında açıklanmasıyla kaleme alınmış konulu tefsir tarzında bir çalışmadır.²²

Tasavvufi bilgi ve görüşler bu eserde de yoğundur. Ayrıca eserin haşiyesinde diğer tefsirlerden yapılan alıntılar mevcuttur.

6. el-Fevzü'l-Azîm:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, No: 1019'da şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 61b-73a, str. 17, nesih hattı, 213x150, 150x80 mm.

Başı: الحمد لله الذي شرف أهل الطاعات والعبادات بالفوز والنجاة عن عذاب النار ...

Sonu: ... والذين اتبعوهم بإحسان إلى يوم الحشر والقرآن والحمد لله وحده ولا شيء بعده.

²¹ Ra'd Sûresi 13/19.

²² Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 113; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 620; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I, 852; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, V, 171

Ferağ kaydı: وقد وقع الفراغ من التسطير والبلاغ عن التحرير ... في سنة

سبع وخمسين وتسعمائة من الهجرة النبوية

Müellif hattıyla Arapça olarak kaleme alınmış konulu tefsir tarzında bir risâledir.

Eserin başında Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salât edildikten sonra müellif, Kur'an'da; "... **Bu büyük başarıdır**"²³ gibi ayetlerde itaat eden kulların Onun çeşitli nimetleriyle nimetlenip cennete gireceklerinin ifade ettiğini görünce, aynı hususu ifade eden diğer ayetleri toplamaya karar verdiğini ve bunları on surede on üç ayet olarak tespit ettiğini söyler. Bu sekiz sûre şunlardır: Nisa (1), Maide (1), Tevbe (4), Yunus (1), Sâffât (1), Hâmîm (1), Duhân (1), Hadîd (1), Saf (1), Tegâbün (1).

Eser, bu ayetlerin farklı tefsirlerden istifade edilen bilgiler ışığında tefsir edilmesiyle kaleme alınmış konulu tefsir tarzında bir çalışmadır.²⁴

Tasavvufi bilgi ve görüşler bu eserde de yoğundur. Ayrıca eserin haşiyesinde diğer tefsirlerden yapılan alıntılar mevcuttur.

7. Makâmâtü'l-Mücevvidîn ve Deracâtü'l-Muallimîn:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü, No: 18'de şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 1-70, str. 17, nesih hattı.

Başı: الحمد لله الذي الملك الحي الحميد الذي أنزل على عبده الكتاب المجيد ...

Sonu: ... كلا سوف تعلمون ثم كلا سوف تعلمون كلا لو تعلمون علم

اليقين.

Ferağ kaydı: خاتمة الكتاب. ختمته بعون الله الملك ... واحشرونا وارحمنا معهم

برحمتك يا أرحم الراحمين الحمد لله وحده ولا شيء بعده. تمام شدد تاريخ سنة ٩٧٩.

²³ Tevbe Sûresi 9/111.

²⁴ Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 113; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, c. I, s. 881; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 620; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, V, 171.

Müellif hattıyla Arapça olarak kaleme alınmış, Kur'an ilimlerinden bilhassa tecvid ve Kur'an okuma adabı üzerinde duran bir risâledir. Eserde yer yer Türkçe ibareler de mevcuttur.

Eserin giriş kısmında; Allah'a hamd ve Rasûlüne salâttan sonra Hz. Peygamber'den Kur'an öğrenip öğretmenin değerine ilişkin şu hadis nakledilir: 'خيركم من تعلم القرآن وعلمه/Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreten-dir.' Ardından Ebû Hanife'nin talebesi İmam Züfer'den bu yönde nakledilen bir menkıbe anlatılır. Buna göre; hayatını fıkıh ilmini tahsil ile geçiren İmam Züfer, ömrünün son iki yılında Kur'an'ın tertîli ve tecvidi konusuyla meşgul olur. Vefatından sonra cennetin üst makamlarında görülünce kendisine buraya nasıl ulaştığı sorulur. O da; 'Son iki yılım olmasaydı helak olacaktım' diye cevap verir.

Abdülmeccîd Efendi, Kur'an'ın tecvidiyle uğraşmanın faziletine dair bu gibi bazı rivayetleri aktardıktan sonra kendisinin de bu ilimle meşgul olmak istediğini, bu nedenle konuyla ilgili bilgileri toplayarak söz konusu eseri kaleme almaya karar verdiğini belirtir.

Müellif, eserini kırk makâm halinde yazmıştır. Buna göre eserin konularını şunlar teşkil etmektedir: 1. Kur'an'ın fazileti, 2. Kur'an'ı bilenlerin fazileti, 3. Kur'an'ı ezberleyenlerin fazileti, 4. Kur'an'a uyan kimsenin fazileti, 5. Kur'an'ı dinleyen kimsenin fazileti, 6. Namazda Kur'an okuyan kimsenin fazileti, 7. Kur'an'ı taşıyanların fazileti, 8. Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerin fazileti, 9. Kur'an dersi yapan kimsenin fazileti, 10. Kur'an okumanın keyfiyeti, 11. Kur'an okuyanın mükâfâtı, 12. Kur'an sahibi olanın benimsemesi gereken güzel hasletler, 13. Kur'an'ı irabına uygun okuyanın elde edeceği mükâfâtın çokluğu, 14. Kur'an okumada teennînin fazileti, 15. Kur'an okuyanların farklı durumları, 16. Kur'an öğrenmenin fazileti, 17. Kur'an'ın mahluk veya gayr-ı mahluk oluşu, 18. Önce Kur'an ehli olup sonra asi olanların uyarılması, 19. Ahir zamanda zor meseleler karşısında Kur'an'a başvurma, 20. Kur'an'ın tefsiri ve te'vili, 21. Okuyucunun 'ي/ye' harfi ile 'ت/te' harfi arasında tereddüt ettiğinde 'ي/ye' harfi ile okuması gereği, zira Kur'an'ın müzekker olduğu, 22. Mushafı ilk kaleme alan kimse, 23. Kur'an'ın yedi dilde inmesi, 24. Harflerin sıfatları, 25. Harflerin mahrecleri, 26. Arap alfabesindeki harflerin yedi kâri'e göre taksimi, 27. Tenvin ve nûn sakinin hükmü, 28. İzhâr ve idgâm, 29. Med ve kasr, 30. Duraklar, 31. Ravm ve işmâm, 32. Mâverâünnehr ve Mağrib kurrasına göre duruş şekilleri, 33. Mağrib kurrasına göre duruş şekilleri, 34. Râ harflerinin hükmü, 35. Lâm harflerinin

hükmü, 36. 'â/Te' şeklinde yazılan müenneslik 'â/He'sının hükmü, 37. Maktû' ve mevsûl, 38. Okuyucunun bilmesi gereken kurallar, 39. İstiâze, besmele ve Fatiha'nın okunması, 40. Kur'an'da geçen 'كلا/kellâ' lafızlarından durulması gereken ve gerekmeyenler.

Bu konular işlenirken daha ziyade ilgili hadislerle ve rivayetlere yer vermeye çalışılır. Bunun yanı sıra konuyla ilgili değerlendirmeler de yapılır. Eser özenle kaleme alınmış olup kenarında çok az alıntı vardır.

8. Cevâhiru'l-Kur'an ve Zevâhiru'l-Furkân:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Bölümü, No: 230'da şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 1-118, str. 19, ta'lik hattı, 210x150, 146x80mm.

Başı: الحمد لله الذي الملك الذي أنزل على عبده القرآن ليعطيه به جنة وحريرا ...

Sonu: ... وإن كانت الأبدان للموت أنشأت فقتل المرء بالسيف في الله أفضل ...

مناجات: اللهم إني أسئلك من فضلك التام ... وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين.

Ferağ kaydı: Mevcut değil.

Müellif hattıyla Arapça olarak kaleme alınmış Kur'an ilimlerinden cevâhiru'l-Kur'an'a dair bir risâledir. Eserin metni siyah, bâb, fasıl, fâide vb. başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Eserin giriş kısmında müellif, Allah'a hamd ve Rasûlüne salâttan sonra Allah'ın kelamının her türlü dert için bir deva olduğunu ve onda alemde bulunan yaş kuru her şeyin bilgisinin bulunduğu, işte bu noktadan hareketle kendisinin irfan ilacıyla cehalet hastalığını giderecek tarzda cevâhiru'l-Kur'an konusunda kapsamlı bir çalışma yapmaya karar verdiğini ifade eder. Ardından yaptığı kısa duadan sonra bu eserin akıl sahiplerine yönelik kırk fayda/bölümden oluştuğunu, zira din ehline ait makamların sayısının da kırk olup, Hz. Peygamber'in sünnetinin de bu şekilde olduğunu belirtir.

İlk kitabın ilk bâbı, Zemahşerî ve Beydâvî'nin tefsirlerinde nakledildiği belirtilen bazı surelerin fazileti hakkında Hz. Peygamber'den nakledilen on hadisi içerir. Bu hadislerden ilki şöyledir: "Bana öyle on âyet indirilmiştir ki, kim onların gereğini yerine getirirse cennete girer." Ardından Hz. Peygamber, Mü'minûn Sûresi'nin ilk on ayetini okudu." Eserde bu ayetler izah edil-

meye ve kısım kısım faziletleri ortaya konmaya çalışılır. Sonra tek tek diğer hadisler zikredilir.

İkinci bâbta, Hz. Peygamber'den bazı ayetlerin fazileti hakkında nakledilen hadisler yine çeşitli tefsirlerden naklen aktarılır. Bunların da sayısı on olup, onlar da öncekilere ilave edilerek tek tek zikredilir. Sadece bu rivayetler aktarılmakla yetinilmeyerek aralarda açıklayıcı tarzda bilgiler ve bu bilgilerin kaynakları verilir. Bazen bu bilgiler oldukça uzun olur.

Üçüncü bâb, bir diğer on ayetin faziletiyle ilgili rivayetleri içerir ve bunlar da diğerlerinin üstüne sayılarak sayı otuza tamamlanır. Aralarda değişik tefsirlerden uzun alıntılar yapılan bu bâbın ardından bir diğer on ayetin faziletiyle ilgili rivayetlerin yer aldığı dördüncü bâb gelir. Ve eser bu tarz üzere bir çok yan başlık açılarak devam eder.

Eserde sadece rivayetler değil, bunların izahı kabilinden Farsça şiirler ve bu şiirlere ait bizzat müellif Abdülmecîd Efendi tarafından yapılan tercümele de bulunur.

Eserin sonunda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e ait menkıbelerin yer aldığı bir hâtıme yer alır ve bu hâtıme bir münâcât ile son bulur.

Mevâiz ve mecâlis tarzında bir eser olan bu çalışmada nahiv ve belagatla ilgili bilgilere de yer verilmiştir.

9. Tezkiratü'n-Nâsîn fi Tefsîri Sûrati Yâsîn:

Eser, İstanbul Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, No: 558'de şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 33a-78a, str. 17, ta'lik hattı, 140x80mm.

Zahriyyesi:

في بيان اسم هذا الكتاب:

وقد ألفت إخواني كتابا ففي التنزيل في تفسير يسين

ددي هاتف كه أولسون بونك آدي تفسير إيجه بيل تذکیر ناسین

Başı: بسم الله الرحمن الرحيم تم بالخیر یا لطیف یا کریم ... أما بعد فقد خلج بیال هذا

الضعیف العلیل عبد المجید بن الشیخ نصوح بن اسرائیل أن یؤلف رسالة مختصرة في تفسير سورة يس

جامعة لأقوال المفسرين ...

... اللهم إني مما أنزلت على نبيك وكان عبدك هذا يقرأني فيما زال يشفع حتى
أدخله الجنة ... وسورة الشافية ترجمة الحديث الذي رواه أنس رضي الله عنه لمؤلفه الحقير عبد
المجيد الفقير.

Ferağ kaydı: دخل في 1103 سلك ملك الفقير السيد صدفي بن السيد حاجي
حسام غفر الله لهما وستر عيوبهما.

Müellif, Türkçe kaleme aldığı bu Yâsîn suresine ait tefsirinde sureyi şu üç kısma ayırarak tefsir etmiştir: a) Mübteda/başlangıç, b) Maksad/gaye, c) Müntehâ/sonuç.

İlk kısımda müellif, çalışmadan umduğu faydanın tam ve umûmî olması için eserini Türkçe kaleme aldığını belirtir. Giriş kısmında ilmin önemi üzerinde durulur, genelde Kur'ân'ın özelde Yâsîn suresinin faziletine temas edilir. Kur'ân'ın kalbi olarak nitelenen surenin tefsirine ikinci kısımda geçilir. Rivayet, dirayet ve işârî metodlardan istifade edilir. Bazı sufilerden nakilde bulunulur, gerekli yerlerde irâb, lugat ve belagata dayalı izahlar yapılır. Kâdî Beydâvî ve Zemahşerî gibi müfessirlerden alıntılarda bulunulur. Eserin son kısmında ise, Yâsîn suresi ile Mülk suresi arasında gerek içerik gerekse fazilet yönüyle münasebet kurulur ve Mülk suresini isimleri zikredilir. Eserde, bazı hadisler ve hikmetli sözler yanı sıra Türkçe ve Farsça beyitler de mevcuttur.

10. Tefsiru Sûrati'l-Mülk:

Eser, İstanbul Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, No: 558'de şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 78a-97a, str. 17, ta'lîk hattı, 140x80mm.

Başı: هذا شروع إلى تفسیر سورة الملك وهي مكية وتسمى الواقعة والمنجية لأنها تقي
وتنجي قارئها من عذاب القبر وآبها ثلاثون وقد مرّ فضائلها آنفا ...

... عسى الله الملك الجليل أن يغفر ذنوبنا ويستر عيوبنا بدعائهم إنه هو البر
الرحيم والجواد الكريم سبحانه ربك رب العزة عما يصفون وسلام على المرسلين والحمد لله
رب العلمين.

Ferağ kaydı: ... ووقع الختام والإتمام في سنة ست وثمانين وتسعمائة من الهجرة النبوية ...

هر که خواند دعا طمع دارم زانکه من بندهء کند کارم در تاریخ سنة 986.

Mülk suresinin tefsiri, bir önceki Yâsîn suresine ait tefsirin devamı mahiyetinde olup onunla aynı özelliklere sahiptir. Burada önce suresinin isimleri sayılıp ona niçin bu isimlerin verildiği belirtilir ve surenin fazileti anlatılır. Her iki sureye ait tefsir de, vaaz ve irşada yönelik mecâlis türü birer tefsirdir.²⁵

B. Diğer İslâmî İlimlerle İlgili Eserleri:

Abdülmeçîd Efendi'nin diğer İslâmî ilimlerle ilgili eserlerini şu iki başlık altında değerlendireceğiz:

a) Kütüphane Kayıtlarında Geçen Eserler:

Burada zikredeceğimiz eserler, bilgisayar ortamındaki kütüphane kayıtları (KTP Programı)ndan tespit edilmiştir. Dolayısıyla bunlar, müellifin günümüze ulaştığını kesin olarak bildiğimiz eserleridir. Bu eserlerin buradaki dizilişi sırasıyla hadis, kelam, fıkıh, tasavvuf ve diğer alanlara göre şu şekilde düzenlenmiştir:

1. Arafatü'l-Ârifin fi Tercemeti Ehâdîsi'l-Erbaîn:

Eser, İstanbul Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi, No: 558'de kayıtlıdır.

Hadis alanında Osmanlıca kaleme alınmış bir eserdir.

2. Risâle mine'l-Ehâdîsi'l-Kudsiyye:

Eser, Yapı Kredi Bankası No: 161'de şu şekilde kayıtlıdır: Vrk: 1^b-19^b, nesih, müstensih. Hacı Hüsrev b. Abdullah.

Hadis alanında Osmanlıca kaleme alınmış bir eserdir.

²⁵ Mevcut oldukları kütüphanedeki teknik sıkıntı nedeniyle kendilerine ulaşamadığımız Tezkiratü'n-Nâsîn fi Tefsîri Sûrati Yâsîn ve Tefsîru Sûrati'l-Mülk isimli bu son iki eserin tanıtımında, çalışmamızın yayınlanma aşamasında elde ettiğimiz Ziya Demir'e ait basılmamış şu doktora tezinden istifade ettik: **Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları (Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar)**, İstanbul 1994, s. 300-303.

3. Tekmiletü'l-Beyân:

Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi Bölümü, No: 379'da şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. v. 8-44, nesih, müstensih Seyyid Mustafa b. Hasan.

Hadis alanında Arapça olarak kaleme alınmış bir eserdir.

4. Ravzatü'l-Ezhâr ve Cennetü'l-Esmâr:

Eser, şu iki yerde kayıtlı bulunmaktadır:

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, No: 1416: Vrk. 269, nesih, müellif hattı.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa Bölümü, No: 1481: Vrk. 322, ta'lîk, müellif hattı.

Arapça olarak kaleme alınmış hadis ve kelimeler alanında bilgiler içeren bir çalışmadır. Eserde akıl, ilim, amel, hikmet, tıp, insan, Kur'an vb. hususlar ele alınır.²⁶

5. el-Matlabü'l-A'lâ fi Şerh-i Esmâillâhi'l-Husnâ:

Eser, şu iki yerde kayıtlıdır.

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü, No: 960: Vrk. 68, ta'lîk, müellif hattı.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi No: 592: Vrk. 95, nesih, müellif hattı.

Kelam alanında Osmanlıca kaleme alınmış bir eserdir.

6. Esmâ-i Hüsnâ Tercümesi:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, No: 749'da şu şekilde kayıtlıdır: Yaprak 57, ta'lîk, müellif hattı.

Kelam alanında Osmanlıca kaleme alınmış bir eserdir. Kısmen manzûmdur.

²⁶ Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 113; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 620.

7. Risâle alâ Kavli Sâhibi't-Tenkîh (Fasl fi't-Ta'n):

Eser, şu iki yerde kayıtlı bulunmaktadır:

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Servili Bölümü, No: 250: Vrk. 24-25, ta'lik, müellif hattı.

b) Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, No: 2838: Vrk. 89-90, ta'lik, müellif hattı.

Fıkıh usulü alanında Arapça olarak kaleme alınmış bir eserdir.

8. Arafatü'l-Ârifin li'l-Vukûf fi Mevkufi İbâdeti Rabbi'l-Âlemin:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, No: 136'da şu şekilde kayıtlıdır: Ypr. 31, ta'lik, müellif hattı.

Fıkıh alanında Osmanlıca kaleme alınmış bir eserdir.

9. İsrâfilzâde Risâlesi:

Eser, Atıf Efendi Küt. No: 2838'de şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 146-150, müellif hattı.

Fıkıh alanında Arapça olarak kaleme alınmış bir eserdir.

10. Tefakkühü'l-Fukahâ ve Telezzüzü'l-Üdebâ:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Bölümü, No: 4019'da şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 27, nesih, müellif hattı.

Fıkıh alanında Arapça olarak kaleme alınmış bir eserdir.

11. Kenzü'l-Fevâid:

Eser, şu iki yerde kayıtlıdır.

a) Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No: 2243. (Bu nüshaya ait verilerde dilinin Osmanlıca olduğu belirtilmektedir)

Sayfa. 287, nesih, müellif hattı.

b) Kayseri Raşid Efendi Küt., Raşid Efendi Bölümü, No: 693. (Bu nüshaya ait verilerde dilinin Arapça olduğu belirtilmektedir)

Vrk. 86b-90b, nesih, müellif hattı.

Kaynaklarda tasavvuf ve ahlaktan bahseden büyük bir ciltten ibaret Arapça bir eser olarak bahsedilen bu esere ait bir diğer nüshanın da Yahya Efendi kütüphanesinde mevcut olduğu ifade edilmektedir.²⁷

12. Kıssa-i Çoban ve Münâcât:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, No: 4027/1'de şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 1-12, str. 21, nesih, müellif hattı.

Tasavvuf alanında Osmanlıca kaleme alınmış manzum bir eserdir.

13. Menâkıb-ı Evliyâ:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, No: 4027/4'de şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 33-67, str. 21, nesih, müellif hattı.

Tasavvuf alanında Osmanlıca kaleme alınmış bir eserdir.

14. Mutâibetü'l-Kulûb bi Muhâtabeti'l-Mahbûb:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar No: 4027/2'de şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 12-20, str. 21, nesih, müellif hattı.

Tasavvuf alanında Osmanlıca kaleme alınmış bir eserdir.

15. Nahvü'l-Ârifîn:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, No: 710'da şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 67-69, ta'lik, müellif hattı.

Tasavvuf alanında Arapça olarak kaleme alınmış bir eserdir.

16. Risâletü'l-Mevâiz ve'd-Duâ:

Eser, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi Bölümü, No: 693'te şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 92b-108a, nesih, müellif hattı.

Tasavvuf alanında Arapça olarak kaleme alınmış bir eserdir.

17. Menâkıbü'l-Ârifîn ve Kerâmâtü'l-Kâmilîn:

²⁷ Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 113; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 620.

Eser, İstanbul Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi, Bölüm Türkçe No: 558'de kayıtlıdır.

Tasavvuf alanında Osmanlıca kaleme alınmış bir eserdir.

18. Kıyâfetnâme:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi Bölümü, No: 479'da şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 149-188, ta'lik, müellif hattı.

Kaynaklara göre dili Osmanlıca olan manzum psikoloji türünde bir eserdir.²⁸

19. İrşâdü't-Tâlibîn fî Ta'lîmi'l-Müteallimîn:

Eser, şu iki yerde kayıtlıdır.

a) Türkiye Yazmaları Katoloğu No: 65: Sf. 98, nesih, mst. Ahmed b. Muhammed en-Naîf.

b) Millet Kütüphanesi, Murad Molla Bölümü, No: 1241, s. 98: Sf. 98, Türkçe.

Bu eser, İmam Burhanüddin ez-Zernûcî (ö.593/1196'dan sonra)'nin **Ta'lîmü'l-Müteallim** isimli eserinin Osmanlıcaya tercümesidir.²⁹

20. Menâkıbü'l-Kurrâi's-Seb'a ve's-Şâtıbî:

Eser, İstanbul Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi, TYB No: 558'de kayıtlıdır.

Arapça olarak kaleme alınmış bibliyografya türü bir eserdir.

21. Nebzetün mine'l-Hakâyık ve Zübdetün mine'd-Dekâyık:

Eser, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi Bölümü, No: 693'te şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 1a-12a, nesih, müellif hattı.

Arapça olarak kaleme alınmış bir eserdir.

22. Mecmeu'l-Fezâil ve Menbau'l-Hasâil:

²⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyetü'l-Ârifin**, I, 620.

²⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyetü'l-Ârifin**, I, 620.

Eser, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi No: 693'te şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 31b-80a, nesih, mst. Cafer b. Müsta'cem.

Arapça olarak kaleme alınmış bir eserdir.

23. Me'debü'l-Fudalâi'l-Ârif fi Menâkıbih:

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, No: 4027/3'te şu şekilde kayıtlıdır: Vrk. 20-32, str. 21, nesih, müellif hattı.

İslam Tarihi alanında Osmanlıca kaleme alınmış bir eserdir.

b) Kaynaklarda İsmi Zikredilen Eserleri:

Burada zikredeceğimiz eserler, kütüphane kayıtlarında bulunamamış olmakla birlikte kaynaklarda Abdülmecîd Efendi'ye nispet edildiği tespit edilen eserlerdir. Dolayısıyla biz, şu an bunların günümüze ulaşmış olup olmadığı ile ilgili kesin bir bilgiye sahip değiliz:

1. Riyâzü'n-Nâsîhîn:

Kaynaklarda belirtildiğine göre; tasavvuf alanında Osmanlıca kaleme alınmış bir eserdir.³⁰

2. el-İstifâ fi Menâkıbü'l-Mustafâ (s.a.v.):

Başlangıcı 'الحمد لله' /el-Hamdülillâh' şeklinde olan ve Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden üstünlüğünü ortaya koyan ayetleri ele alan bir eserdir.³¹

3. Tuhfetü'l-Ahbâb (fi'l-Müntehab min Câmi'l-Fetâvâ):

Eser, Şeyh Kırk Emre el-Humeydî (ö.880/1475)'nin Câmiu'l-Fetâvâ isimli eserinden derlenerek oluşturulmuştur. Başlangıcı 'الحمد لله' /el-Hamdülillâh' şeklinde olan ve Allah Teâlâ'nın inanan kullarını nimetlendirme ile müjdelediği âyetleri ele alan bir çalışmadır. Eser, on bâbdan oluşmakta

³⁰ Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, s. 113; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 620; Brockelmann, Carl, *GAL, Suppl.: Geschichte der Arabischen Literatur, Supplementband, II*, 660.

³¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 620; *Îzâhu'l-Meknûn*, I, 90; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, V, 171.

olup her bâb on fasıl, her fasıl da on mesele içermektedir. Eserin telifi, 957/1550 yılı Cemâzi'l-Âhir ayında tamamlanmıştır.³²

4. Şerh-u Pendnâme li'l-Attâr:

Türkçe nazım tarzında bir eserdir.³³

5. Muhtasaru'l-Muhtasar:

es-Sekkâkî (ö.626/1228)'nin *Miftâhu'l-Ulûm* isimli eserinin üçüncü bölümüne ait bir ihtisardır. Abdülmecîd Efendi bu bölümü, ilki âyetleri ikincisi beyitleri içeren iki bâba ayırmış, sonra buna el-Mutavvel ve el-Muhtasar şerhlerinden derlediği çeşitli faydaları ilave etmiş ve burada başlangıcı ' الحمد لله/el-Hamdülillâh' şeklinde olan ve Allah Teâlâ'nın bize ihsan ettiği hidâyet ve iyiliği dile getiren ayetleri ele almıştır.³⁴

SONUÇ:

Tarih boyunca Müslüman toplumlar içinde çok sayıda seçkin şahsiyet yetişmiştir. Bunlar, taşıdıkları sağlam karakter, sahip oldukları dînî hassasiyet ve ilmî birikim ile çevrelerine örnek olmuş ve kaleme aldıkları eserlerle de kendilerinden sonrasına ışık tutmuşlardır. Abdülmecîd Efendi de, bu mümtâz kimselerden biridir.

Zaman içinde bu değerli kimselerden birçoğu ya unutulmuş veya haklarında günümüze çok az bilgi ulaşmıştır. Onların tarih sahnesinde oynadıkları rol, ancak tarihin vefakar dostları tabakât alimleri tarafından bize ulaştırılan bilgiler vasıtasıyla aydınlatılabilmiş, fakat sayıları binleri aşan bu kimseler hakkında detaylı bilgi sunma imkanı çoğu zaman pek fazla mümkün olmamıştır. Bu konuda Abdülmecîd Efendi de, oldukça mağdur durumda kalan kimseler arasındadır. Zira onun hayatı hakkındaki bilgiler yok denecek kadar sınırlıdır.

³² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, c. I, s. 565-566; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 620; Brockelmann, Carl, *GAL, Suppl.*, II, 644.

³³ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 620.

³⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, I, 1767; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 620; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, V, 171.

Abdülmeçîd Efendi hakkında elde edilen bilgiler, öncelikle kendisi önemli tarihî bir şahsiyet olan Zeyniyye tarîkatinin postnişini olan babası Şeyh Nasûh Efendi vasıtasıyla olmuştur. Babasının dînî ve ilmî konumu onun içinde yetiştiği ortam hakkında bize fikir vermiş ve bu husus onun ilmî kişiliğini anlamamıza yardımcı olmuştur.

Bizi Abdülmeçîd Efendi hakkında araştırma yapmaya sevkeden en önemli husus ise, onun başta tefsir alanı olmak üzere İslâmî ilim dallarının birçoğunda kaleme aldığı çok sayıda dînî eserdir. Onun ilmî tutum ve birikiminin en büyük şahidi olan bu eserlerin hemen hiçbiri, ne yazık ki bugüne kadar basılıp gün yüzüne çıkma imkanı bulamamıştır.

Abdülmeçîd Efendi'nin en çok eser kaleme aldığı alan tefsir sahası olmuştur. Bu alanda o, belli konulardaki ayetleri bir araya toplayarak oluşturduğu eserlerinde konulu tefsir tarzına yakın bir yöntem takip etmiş ve bunu bir seri halinde birkaç eserle sürdürmüştür.

Abdülmeçîd Efendi, tefsir sahasının dışında hadis, fıkıh, kelim, tasavvuf vb. diğer İslâmî ilim dallarında çok sayıda eser kaleme almıştır. İlmî birikimini ortaya koyduğu bu eserlerinde o, daha ziyade tasavvufî bir eğilim sergilemiştir.

Müellifin Tefsîru Sûrati'l-İnsan isimli eseri tarafımızdan çalışılarak, tahkik ve tanıtımı son aşamasına getirilmiştir. Ayrıca Risâle fî Tefsîri'l-Âyâti'l-Müteallika bi't-Temsîl isimli eseri de yine tarafımızdan incelenmeye başlanmıştır. Umudumuz müellifin diğer eserlerinin de çalışılarak gün yüzüne çıkarılması ve ilim âleminin istifadesine sunulmasıdır.

KAYNAKLAR

- Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti's-Şekâik*, Nşr. Abdülkâdir Özcan, İstanbul 1989.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*, İstanbul 1951.
- İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zünûn*, İstanbul 1364/1945.
- Brockelmann, Carl, *GAL, Suppl.: Geschichte der Arabischen Literatur, Supplementband*, Leiden 1937-1939.
- Demir, Ziya, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları (Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar)*, Basılmamış doktora tezi, Dan: Yrd. Doç. Dr. Muhammed Eroğlu, Marmara Üniv. S.B.E., İstanbul 1994.
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 1990.

- Kâtib Çelebi, **Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn**, İstanbul 1941-43.
- Kissling, H. J., *Einiges über den Zejnîje Orden im Osmanischen Reiche*, **Der Islam**, XXXIX, 1964.
- Mecdî Mehmed Efendi, **Şakâik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri**, **Hadâiku's-Şakâik**, Haz. Abdulkâdir Özcan, İstanbul 1989.
- Ömer Rızâ Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifin**, Dımaşk 1380/1961.
- Öngören, Reşat, **Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler**, İstanbul 2003.
- Süreyya, Mehmed, **Sicill-i Osmânî**, İstanbul 1308/1890, (Tıpkı basım: İngiltere 1971).
- Şemseddin, Mehmed, **Bursa Degahları -Yâdigâr-ı Şemsî-**, Hz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy.
- Tahir, Bursalı Mehmed, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul 1333/1914.
- Yıldız, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze İslam Tarihi**, Redaksiyon Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1989.